

O'Quvchilarda Ijodiy Tafakkurini Rivojlantirish Imkoniyatlari

Gulavza Ergashevna Gazibekova

"Pedagogika va psixologiya" kafedrasini o'qituvchisi

Angren Universiteti, O'zbekiston Respublikasi

Annotatsiya: ushbu maqolada o'quvchilarning ijodiy tafakkur qilishga o'rgatish yo'llari va ularni madaniy-ta'limiy muhitni rivojlantirishda qo'llash, o'quvchini mustaqil ijodiy fikrlash, izlanishga o'rgatishning evristik metodlari haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek o'quvchilarda ijodiy tafakkurni, ijodiy izlanishlarni rivojlantirish uchun turli ijodiy faoliyatlar tavsiya qilingan.

Kalit so'zlar: umum ta'lim maktablari, madaniy muhit, o'quvchilar, ijodiy tafakkur, ijodiy faoliyat, evristik metodlar, kognitiv metodlar.

Umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi ta'limiy-madaniy muhitni shakllantirish natijasida o'quvchilar asta-sekin ijod olamiga kira boshlaydilar. Bu esa o'quvchilarning ta'lim muhitida yashashlari, so'zlardan ko'proq foydalanishlari, ya'ni ularning lug'at boyligini oshirishga ko'maklashadi. Buning natijasida o'quvchilar o'z-o'zlari va atrofdagilarga savollar bera boshlaydilar. Hissiyotlari doirasida mavjud voqelikni idrok etish, tushunish, ko'rishga muvaffaq bo'ladilar. Bu jarayonda tug'iladigan fikrlar, his-tuyg'ular o'quvchining ta'lim jarayonida qo'lga kiritgan natijasi hisoblanadi. Bunday mashqlar o'quvchilarga turli nuqtai nazarlardan turib voqelik haqida fikrlash va ularni tushunish layoqatini shakllantiradi. O'quvchi o'zining bilish jarayoniga nafaqat aqliy, balki hissiy natijalarni ham uyg'unlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

O'quvchilarning ijodiy tafakkur yo'li ularning individual rivojlanishini hisobga olishni taqozo qilib, bu o'z navbatida, ta'lim oluvchilarning imkoniyatlari, qiziqishlari, mayllaridan kelib chiqqan holda o'quv jarayonini tabaqalashtirishni talab qiladi. Mazkur jarayonda o'qituvchi o'zining kasbiy mahorati doirasida o'quvchilarga nisbatan individual yondashuvni tatbiq eta olishi muhim ahamiyatga ega.

Evristik metodlar kognitiv metodlar bilan uyg'un tarzda qo'llaniladi. O'qitishning kognitiv metodlari ham evristik topshiriqlar kabi o'quvchini mustaqil ijodiy fikrlash, izlanishga undaydi. Bunday metodlar sirasiga:

- o'quvchilarni ijodiy faollikka undovchi metodlar;
- fikriy faoliyatga olib kiruvchi metodlar;
- o'quvchilarni obrazli hamda ramziy belgilar yordamida ishlashga jalb qiluvchi metodlar;
- evristik savollar bilan murojaat qilish metodi;
- qiyoslash metodi;
- dalillarni dalillardan farqlash metodi;
- evristik kuzatish metodi;

- evristik tadqiqot metodi;
- tushunchalarni loyihalash metodi;
- qoidalarni loyihalash metodi;
- farazlarni ilgari surish metodi;
- bashorat qilish metodi;
- xatolar ustida ishlash metodi;
- nazariyalarni loyihalash metodi kabilar kiradi.

Biz quyida ularning ba'zilar ustida batafsil to'xtalamiz:

Empatiya, ya'ni o'quvchilarni ijodiy faollikka ruhlantiruvchi metodlar o'quvchining atrofdagilar odamlar, narsa va buyumlarning holatini his etishlariga ko'maklashadi. Hissiy-obrazli tasavvurlar yordamida o'quvchilar o'rganilayotgan ob'ektni anglashga muvaffaq bo'ladilar, uning ichki o'ziga xos jihatlarini his etadilar va tushunadilar. Mazkur metodni muvaffaqiyatli qo'llash orqali o'qituvchilar o'quvchilarning holatini aniqlash, ularning tuyg'ularini his etishga erishadilar. Dastlab bu metod o'yin tarzida amalga oshiriladi. Mazkur jarayonda o'quvchilar quvonch, zavqlanish hissini tuyadilar. Ta'lim natijalari olinib, uning mohiyati anglangandan keyin esa o'quvchilar ushbu metodga o'qitish metodi sifatida jiddiy yondasha boshlaydilar. Mazkur metod yordamida o'quvchilar dunyoni, hayvonot va o'simliklar olamini anglaydilar, ularning dunyoqarashida tub o'zgarish yuz beradi. Tabiatga nisbatan alohida muhabbat bilan qaraydilar. Bu esa ularning ertaklar to'qishlariga zamin hozirlaydi. Bolalar asta-sekin ijod olamiga kira boshlaydilar. Bu esa o'quvchilarning ta'lim muhitida yashashlari, so'zlardan ko'proq foydalanishlari, ya'ni ularning lug'at boyligini oshirishga ko'maklashadi. Buning natijasida o'quvchilar o'z-o'zlari va atrofdagilarga savollar bera boshlaydilar. Hissiyotlari doirasida mavjud voqelikni idrok etish, tushunish, ko'rishga muvaffaq bo'ladilar. Bu jarayonda tug'iladigan fikrlar, his-tuyg'ular o'quvchining ta'lim jarayonida qo'lga kiritgan natijasi hisoblanadi. Bunday mashqlar o'quvchilarga turli nuqtai nazarlardan turib voqelik haqida fikrlash va ularni tushunish layoqatini shakllantiradi. O'quvchi o'zining bilish jarayoniga nafaqat aqliy, balki hissiy natijalarni ham uyg'unlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ushbu metod o'qituvchilar tomonidan kam qo'llaniladi, biroq u evristik ta'limning samarali metodi bo'lib, o'quvchilarning foydalanmayotgan imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun xos bo'lgan xususiyatlardan biri kuzatgan voqeliklarini his etish, ular asosida o'z kechinmalarini boyitish, o'zlarini o'rab turgan muhitni bilish va his etishga intilishdir.

O'quvchilarni obrazli ko'rish orqali faollikka undovchi metod ob'ektlarni hissiy-obrazli tadqiq etishlariga ko'maklashadi. O'qituvchi o'quvchilarga ob'ektlarning belgilari, shakliga nazar tashlash, ularda ko'rgan obrazlarini chizish, ularning nimaga o'xshashligini tasvirlash haqida topshiriq beradi. Yoki o'quvchilarga o'zbek mumtoz musiqasiga oid asarlarni tinglash vazifasini topshiradi. Ular mazkur topshiriqlarni bajarib bo'lganlaridan keyin o'qituvchi savollar beradi. "Bastakor ushbu musiqa orqali nima demoqchi bo'lgan?", "Siz ushbu musiqani tinglaganda nimalarni his etdingiz, tasavvuringizda nimalar paydo bo'ldi?", "Ushbu musiqaning ohangi qanday: tezmi yoki sokinmi?". Shu bilan bir qatorda o'qituvchi o'quvchilarga musiqani tinglaganlaridan keyin tasavvurlarida qanday obraz gavdalanganligini chizib ko'rsatish haqida topshiriq beradi.

Fikriy faoliyatga olib kiruvchi metodlar o'rganilayotgan ob'ektga bir vaqtning o'zida o'quvchining ko'rish va fikrlash faoliyatini jalb etish imkonini beradi. Shu asosda ular ob'ektda mujassamlashgan fikrni, uning o'ziga xosligini anglashga muvaffaq bo'ladilar. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarda faollik ko'rsatish kayfiyatini hosil qilishi lozim. Bu esa faol hissiy-fikriy bilish faoliyati natijasida vujudga keladi. O'qituvchi o'quvchilarda fikriy faollikni hosil qilish uchun quyidagi savollar bilan murojaat qilishi mumkin: "Muayyan hodisa yoki predmetning belgilari yoki kelib chiqish sabablarini aytib bering?", "Muayyan narsa yoki buyumlar qanday tuzilgan, uning o'ziga xos jihatlari nimalarda namoyon bo'ladi?". Ushbu metodni qo'llash natijasida o'quvchilarda noan'anaviy bilish sifatleri tarkib topadi.

Ramziy ko'rish metodi haqiqatni chuqur anglashning o'ziga xos usuli hisoblanadi. Mazkur metod haqiqatni kuzatish va bilish jarayoni mazmunini o'zida mujassamlashtiradi. Ramziy ko'rish metodi o'quvchilarga ob'ektlar va ularning ramzlari orasidagi aloqadorlikni anglash imkonini beradi. Ramzlar va uning ob'ektlari orasidagi aloqadorlikning xarakterini tushuntirgandan keyin o'qituvchi muayyan ob'ektni kuzatish va uning o'ziga xos belgilarini chizmalar, belgilar, so'zlar yordamida tasvirlashga oid topshiriqlar beradi.

Evristik kuzatish metodi o'quvchilarga kuzatish yordamida bilimlarni o'zlashtirishga erishish, ularni konstruksiyalash imkonini beradi. Kuzatish maqsadga yo'naltirilgan faoliyat turi sifatida o'quvchilarning idrokini charxlab, turli yo'nalishdagi ob'ektlar haqidagi nazariy bilimlarni o'zlashtirishga ularni tayyorlaydi. Kuzatish bilimlar manbai, ularni o'zlashtirish yo'li hamda turmushdagi voqelikni anglash usuli hisoblanadi. Kuzatish faoliyatini amalga oshiradigan o'quvchilar shaxsiy natijalarni qo'lga kiritadilar. Bunday natijalar sirasiga:

- kuzatish jarayonida o'zlashtirilgan axborotlar;
- shaxsiy harakatlar va his-tuyg'ular majmui kiradi.

O'quvchining ijodiy faoliyat darajasi uning kuzatishlari jarayonida mavjud bo'lgan natijalar bilan qo'lga kiritilgan natijalarni o'zaro qiyoslash asosida aniqlanadi. O'qituvchi bergan ma'lumotlar bilan bir qatorda aksariyat o'quvchilar o'z kuzatishlari davomida muayyan ob'ektlar haqidagi ko'plab qo'shimcha ma'lumotlarga ega bo'ladilar. Shu asosda ular kuzatish yordamida yangi axborotlarni egallaydilar va o'z faoliyatlarini loyihalash imkoniyatini qo'lga kiritadilar.

"Atrofimizdagi olam" darslarida ekskursiya jarayonida o'quvchilar jonli va jonsiz tabiatni kuzatishga muvaffaq bo'ladilar. Kuzatish – axborotlarni o'zlashtirish, ular ustida kichik tadqiqotlar o'tkazishning eng qulay metodi hisoblanadi. Masalan, 2- sinf o'quvchilari bilan "Qushlar nima uchun qishda issiq o'lkalarga uchib ketadilar" mavzusida evristik suhbat o'tkazish mumkin. Dastlab, o'quvchilar bilan muayyan reja asosida maktab bog'iga sayohat uyushtiriladi. Kuzatish rejasi quyidagicha bo'lishi mumkin:

- Siz qaysi qushlarni ko'rdingiz?
- Ular haqida bilganlaringizni yozing?
- Bu qushlar nima bilan oziqlanadilar?
- Nega ular orasidan bitta qush uchmay qoldi?
- Qaysi qushlar uchdilar?
- Ucha olmay qolgan qushga qanday g'amxo'rlik qilish mumkin? kabi.

Keyingi mashg'ulotda o'quvchilarga maxsus ensiklopediyalar yoki Internet saytidan qushlar haqida ma'lumot to'plash vazifasi topshiriladi. Bunday topshiriqlar mashg'ulotlar,

ularning bosqichlari orasidagi uzviylik va uzluksizlikni ta'minlashga xizmat qiladi. O'qituvchining topshirig'iga ko'ra o'quvchilar qushlar haqida topishmoqlarni izlab topadilar yoki ularni o'zlari to'qiydilar. Ob'ektiv voqelikni kuzatish va tahlil qilish natijasida o'quvchilar muammolarni ko'ra boshlaydilar.

Evristik savollar bilan murojaat qilish metodi ham o'quvchilarni aqliyintellektual jihatdan rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu metod yordamida o'quvchilarda muloqot, o'zini o'zi rivojlantirish, axborotlar bilan ishlash kabi kompetensiyalar tadrijiy asosda muayyan uzviylikda rivojlanadi. O'quvchilarga muayyan voqeliklar, narsa-buyumlar haqidagi ma'lumotlarni izlab topishlari va tahlil qilishlari uchun o'qituvchilar quyidagi savollar bilan murojaat qiladilar. "Kim qushlar haqida g'amxo'rlik qiladi?", "Qushlar qanday himoya qilinadilar?", "Qushlar nima bilan oziqlanadilar?", "Ular nima uchun qishda issiq o'lkalarga, yozda O'zbekistonga uchib keladilar?", "Qushlar qachon ko'payadilar?", "Qushlar tabiatda qanday vazifalarni bajaradilar?". Ushbu savollarga javob topish uchun o'quvchilar mantiqiy fikrlaydilar, izlanadilar va tahliliy faoliyatni amalga oshiradilar.

References

1. Ma'murov B.B. O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan o'quv-biluv jarayonini tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari. Ped. fan. nom.dis. Avtoreferati.– Toshkent: 2009. – 26 b.
2. Mahmudov M. Ta'limni didaktik loyihalash. T.: Fan, 1999.-179 bet.
3. Safarova R.G., Abdullaeva B.S., A.Bahromov va boshq. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi.. RTM, –T.: 2015.